

הבניית המציאות לכף זכות

נתנאל אלישיב

כיצד עלינו לקבוע את יחסו הנפשי והמעשי לבני אדם, תופעות ומאורעות? לכאורה, עלינו לבחון את המציאות לעומק, לאסוף עליה נתונים, ולאור מה שיעלה בידינו לחרוץ משפט, לחיוב או לשלילה. קודם כל הכרת המציאות, ורק אחר כך, מתוך כך, קביעת היחס אליה.

אולם יש לבחון הנחה זו מחדש לאור דברי הגמרא במסכת כתובות (ק"ב א-ב). הגמרא שם מפליגה בשבחי ארץ ישראל, ומספרת בין השאר את המעשה המפורסם ברבי חנינא, שהיה מתקן מכשולים שיש בדרכיה של ארץ ישראל כדי שאחרים לא יבואו להוציא דיבתה. (וכבר קיבלנו מוסר גדול ממעשהו, ולמדנו בקל וחומר על חומרת מי שלא זו בלבד שאינו מתקן את דרכיה, אלא אף מוסיף להן קלקול על ידי השלכת אשפה וכיו"ב). אולם נראה שגדולה מכך מעלתם של רב אמי ורב אסי, עליהם מספרת הגמרא שכשהשמש הגיעה למקום בו הם ישבו ולמדו בקיץ, הקפידו לעבור למקום מוצל, ולחילופין, כשהיה להם קר בחורף - השתדלו לעבור למקום שבו השמש מאירה, כדי שלא יהיה להם קר. מובן שאין הגמרא טורחת לספר לנו כיצד האמוראים דאגו לנוחות עצמם, אלא ברור מן ההקשר שהם עשו זאת לכבודה של ארץ ישראל. אם כן, בעוד שרבי חנינא התאמץ כדי שאחרים לא יבואו להביט על ארץ ד' בעין רעה, רב אמי ורב אסי התאמצו כדי שהם עצמם לא יבואו לידי יחס שלילי אל הארץ. ולכאורה, הדבר לא ברור: את מעלת ארץ ישראל ידעו שני החכמים הללו מתוך התורה, הם בוודאי לא חיבבו את הארץ בגלל מזג האוויר הנוח? אלא היא הנותנת: כיוון שהם ידעו מצד התורה שעליהם לשמור על יחס חיובי אל הארץ, הם הקפידו להבנות את המציאות האישית שלהם באופן כזה שיגרום להם לפגוש את צדדיה היפים.

לימוד גדול יש כאן: בניגוד לשיטה הרווחת, לפיה קובעים את היחס אל המציאות לאור המתרחש בה, אנו לומדים מגמרא זו שיש לעצב את המתרחש במציאות לפי היחס האפרירי אליה, אותו אנו שואבים ממקור דעת אמת, ממקור הקודש. יאמרו שאנו ניגשים למציאות עם דעה קדומה? נכון, דעה קדומה קדומה, ממקור קדמוני של עולם! בעוד שהשיטה הראשונה מתייחסת אל המציאות כאל דבר סטטי, כשלנו לא נותר אלא לעקוב אחריה מבחוץ ולתהות על קנקנה, מזהה השיטה השנייה את הדינמיות שבמציאות, ומכירה בכך שאחד הנתונים המשפיעים על האופן בו המציאות מתעצבת הוא אנו עצמנו, ועל הנתון הזה יש לנו שליטה. יש לאל ידיו, על ידי מעשינו וגישתנו, להשפיע על האופן בו המציאות מופיעה, ועלינו להשפיע עליה באופן כזה שהיא תשקף את מה שאנו יודעים שהיא אמורה לשקף לאור התורה. יש כאן יותר מעין טובה בעלמא; החיוב לדון לכף זכות ולהתבונן בעין טובה מתייחס אל שיפוט המציאות לאחר שהיא כבר קיימת, אולם כאן אנו עוסקים בהכרעת המציאות לכף זכות על ידי התערבות בהיווצרותה, קודם שהיא נעשית עובדה ממשית, וזה יותר גדול.

לקח גדול יש כאן הן לענייני הפרט והן לענייני הכלל.

דוגמא לדבר מענייני הפרט הוא יחסו של אדם לאשתו ובניו. לפי השיטה הראשונה, הפסיבית, אדם יגבש את יחסו לבני משפחתו על פי התנהגותם; מעשיהם יקרבו ומעשיהם ירחקו. אולם ההשקפה השנייה, הדינמית, יודעת שהאדם עצמו הנו אחד הגורמים הראשיים המשפיעים על התנהגותם של בני ביתו. לפיכך, עליו להחליט, עוד לפני שהוא בוחן את התנהגותם, איזה יחס הוא רוצה לפתח אליהם. ומכיוון שהוא יודע שהוא רוצה לשמור על יחס חיובי אליהם, הוא יקפיד לפגוש אותם בצדדיהם היפים, ולא פחות מזה יקפיד לא לפגוש אותם בצדדיהם הלא יפים, לא על ידי טיוח והתעלמות

כן הדבר גם בענייני הכלל. את יחסנו למדינת ישראל, כמו גם את יחסנו לכוחות הביטחון ולחלקים השונים של האומה, **איננו צריכים לקבוע לאור המציאות**, כאילו שאין לנו קשר להבנייתה, אלא עלינו להתבונן בתורה, בדברי הנביאים ובתורה שבעל פה, מתוך ראייה עין בעין והעמקה באמונת עתנו, ולהחליט לאור התבוננות זאת שאנו רוצים לשמור על יחס חיובי למדינה, לשלוחיה ולדור כולו. ומכיוון שאנו יודעים שהמצב התקין הוא יחס חיובי כלפיהם, נתאמץ תמיד, כמי ששותפים בעיצוב המציאות ולא רק מתבוננים עליה כצופים מן הצד, לעצב אותה בכיוון הזה.

חכמינו ז"ל צפו ברוח קודשם שדורנו יהיה "טב מלגיו וביש מלבר" - טוב מבפנים ורע מבחוץ. ומי שהשלה את עצמו ביחס לסיפא של המימרא הזו, קיבל בשנים האחרונות די והותר הוכחות לכך שה'ביש' של חכמים הוא אכן ביש. וגם רב אמי ורב אסי היו מודעים לכך שמזג האוויר בארץ יכול להיות גם לא נעים, אבל כפי שהם דאגו לפגוש את הארץ בנעימותה ויופייה, כן עלינו לפגוש את הדור ביופיו הפנימי, בטוב הגנוז בו. הטוב והרע קיימים באופן פוטנציאלי, אולם הגישה שלנו אל הדור תקבע במידה רבה מהם ייצא יותר אל הפועל. הוצאת הרע אל הפועל אינה דורשת מאמץ מיוחד, הן בגלל שהוא זה שנמצא ברובד החיצוני, והן בגלל מוטיבציית היתר שהטביע הבורא ברע למלא את שליחותו האיומה ולצאת אל הפועל, אולם הוצאת הטוב אל הפועל מחייבת מאמץ מתמיד מצד הכוחות החיוביים שבדור, ובראש ובראשונה דורשת היא אמונה בקיומו של הטוב, וציפייה יוצרת להיפגש עמו. מי שמרוכז במבט אל הרע צריך לדעת שהוא עצמו, בגישתו, גורם לו להתגבר, ואחר כך הוא מתחזק במבטו השלילי, שכן המציאות מספקת יותר ויותר הוכחות לשיטתו; הוא רק לא שם לב לכך שהוא עצמו נושא בחלק מן האחריות להתגברות הרע! ולחילופין, הממקד את מבטו בטוב הפנימי, גורם לו להתגבר, וממילא מוצא הוא יותר ויותר ראיות המצדיקות את אמונתו, שרק תלך ותגבר, מה שיוליד התגברות נוספת של הטוב, וחוזר חלילה!

אולי לגישה זו, של לימוד זכות שאינו רק סטטי אלא דינאמי, מכוון רבי נחמן מברסלב ב'תורה' רפ"ב של ליקוטי מוהר"ן, בה הוא קורא למצוא את הטוב - גם אם הוא מועט - שבכל אדם. רבי נחמן חוזר ואומר שם שעל ידי שמוצאים את הטוב שבזולת, באמת מעלים אותו לכף זכות, אולם אין הוא מסביר **כיצד** זה עובד. ובאמת כיצד מה שאני חושב על אדם אחר יכול להשפיע עליו? ניתן להסביר את הדבר באופן סגולי, בסוד קשר הנפשות הישראליות, אולם ניתן גם לומר לפי דרכנו שהיחס שלי לזולת יגרום לי, כגורם בעל השפעה ניכרת על המציאות, לעזור לו להוציא את הטוב שבו אל הפועל, וכך הוא באמת נעשה זכאי, לא רק בכוח אלא גם בפועל.

הבחנה חשובה נוספת קיימת בין שני הסיפורים המובאים בגמרא (הערת ר' יחיאל לייטר, איש עלי), הבחנה הנוגעת ל**סוג** הפעולות שנקטו האמוראים. דרכים מקולקלות ניתנות לתיקון, ולכן רב חנינא **שינה את המציאות**, ותיקן את הדרכים המשובשות. לעומת זאת, אינך יכול להשפיע על מזג האוויר, זה לא בשליטתך; מה שאתה כן יכול לעשות הוא לדאוג **לא להיות שם** כשמזג האוויר לא נעים, וכך נהגו רב אמי ורב אסי, כדי לא לצבור חוויה לא נעימה כתוצאה מן המפגש עם ארץ ישראל. על כגון דא כבר כתב מרן הרב זצ"ל (מידות הראיה, 'תיקון' ב):

"מה שהאדם יכול לתקן - טוב הוא שיחשוב בזה ואל יתרשל מתיקונו, ומה שאין בידו

לתקן - אל יתעסק בו תדיר, ויקיים דאגה בלב איש יסיחנה מדעתו..."

אם לחזור לדורנו, פעמים הרבה המפגש עם אותו רע שבדור שאיננו יכולים לתקנו מותר בנו רושם נפשי קשה, ואף גורם לתסכול. טוב יותר להכיר בכך שלעת עתה אין לנו פתרון לבעיה, ולדאוג לא

דוגמא לדבר ביחס לענייני הפרט יש במסכת נידה (יז א), שם כתוב שקרבה בין בני זוג צריכה להישמר ללילה, ולא ליום, ולא רק משום צניעות, אלא משום "ואהבת לרעך כמוך", וכהסברו של אב"י שם: "שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו". במקום שאדם יראה באשתו דבר שגורם לו לחוש התרחקות, ואחר כך יתאמץ מאוד כדי לשכנע את עצמו שלא ראוי לשים לב לכך, מוטב שיימנע מראש מלהיפגש עמה באופן בו הוא עלול גם לפגוש בחסרונותיה.

לסיכום, שני דברים למדנו מרב אמי ורב אסי לחיי הכלל והפרט:

1. עלינו לעצב את הרשמים השונים שיש על נפשנו שלנו, באמצעות גישתנו ופעולותינו, כדי שהם יתאימו ככל שניתן לאידיאל, אותו אנו שואבים מן התורה.
2. גם כשאננו יכולים לשנות את המציאות עצמה, באופן אובייקטיבי, אנו יכולים לבחור עם מה מן המציאות להיפגש ועם מה לא, כדי להבנות את עולמנו החווייתי בצורה טהורה, באופן סובייקטיבי.

ויעזור לנו ד', בפניו אנו מפילים תחינה ביום הכיפורים להביט אל הברית ולא לפנות אל היצר, למצוא את הכוח הפנימי להאמין בטוב, ומכוח אמונתנו אף להוציאו אל הפועל, עד שכבר לא נצטרך להאמין בו, כי אורו יבהיק לעיני כל, כדברי ישעיהו הנביא "קומי אורי כי בא אורך, וכבוד ד' עליך זרח" (ישעיהו ס א).